

Josep Clara

TRES DATES CLAU DE LA GUERRA CIVIL A GIRONA

La història de la Guerra Civil a Girona, en sentit rigorós i detallat, és encara per fer. Però sí que podem esbossar-ne les línies generals. Avui, en el temps i l'espai de què disposem, ens limitarem a remarcar-ne tres moments decisius, situats cronològicament al principi, al mig i al final de l'episodi.

Juliol de 1936

L'assaig de democràcia reformista iniciat el 1931, amb la proclamació de la II República, que perdurà fins al 1936, comportà apassionament en les lluites polítiques i socials, baralles dialèctiques, resistències a les transformacions i aflorà també la violència verbal o escrita, però en general subsistí la convivència en el pla del pluralisme efectiu. L'episodi del 6 d'octubre de 1934 fou una pàgina dissortada, però després del triomf del Front d'Esquerres en les eleccions de febrer de 1936, cap persona de Girona no fou assassinada per les seves idees i tampoc no fou cremada cap església.

Totes les esperances de concòrdia s'esvaïren, en canvi, quan es posà en marxa el moviment subversiu –ideat ja abans de les eleccions de febrer de 1936, pel general Mola i altres conspiradors contraris a les llibertats bàsiques, al sufragi universal i al sistema de partits–, que tenia el precedent fracassat del general Sanjurjo l'any 1932.

El sollevament militar que encengué la guspira de la Guerra Civil, i que finalment acabà amb la vida de la República, començà el 17 de juliol, a l'Àfrica, i es repetí a la península els dies següents, per bé que el resultat fou divers. A Catalunya tingué lloc el 19 de juliol.

En efecte, a les set del matí d'aquell diumenge, els giro-nins que s'havien llevat d'hora pogueren observar com el capità Ruiz de Porras proclamava l'estat de guerra amb el crit final, desorientador, de “*¡Viva la República!*” Ell i els seus companys de milícia –sota la direcció del tinent coronel Antonio Alcubilla, que conspirava de feia dies i estava en contacte amb les delegacions del general Mola– s'apoderaren, tot seguit, i sense topar amb cap resistència, dels centres clau de la ciutat, com la comissaria delegada de la Generalitat i la d'Ordre Públic, l'emissora, els edificis de telèfons i correus, la central elèctrica i les estacions del ferrocarril. Les autoritats del govern legítim foren apartades de llurs càrrecs, i per la ràdio es donaren comunicats favorables al moviment rebel. L'extrema dreta civil –tradicionalistes i falangistes– col·laborà a controlar els carrers.

El triomf va ser d'allò més fàcil, sense lluita ni sang, però es tractava solament d'una victòria provisional. Barcelona determinà, finalment, el canvi radical abans d'acabar el dia. Les paraules de rendició pronunciades pel general Goded significaren el fracàs del moviment facciós a Catalunya, i per això el responsable de la comandància militar de Girona, el general Jacinto Fernández Ampón, ordenà el replegament de les tropes a les casernes. Abans ja s'havien fet enrere les forces de la Guàrdia Civil, el comandant de la qual no dubtà a escapar-se cap a la frontera amb el cotxe oficial.

La marxa enrere dels militars va reposar les autoritats legítimes al lloc que els corresponia, però aquella mateixa nit començà el procés revolucionari que no assaltà els bancs i, en canvi, incendià els locals dels partits polítics

de la dreta i l'extrema dreta que apareixien com a col·laboradors directes o suspects del moviment subversiu. L'endemà començà el torn de les esglésies, i l'onada d'exaltació i fanatisme arribà també a les casernes. La majoria dels caps i oficials de la guarnició van ser detinguts, i el capità de la caixa de reclutament, Enrique Justo Luengo, considerat lleial, es va fer càrrec del comandament. Els militars que intentaren de fugir van ser capturats a l'Escala o a Barcelona. En un primer moment foren reclosos al convent de les Adoratrius, habilitat com a presó, i després foren traslladats a Barcelona, al vaixell *Uruguay*, on romangueren fins que, el mes d'octubre, hagueren de comparèixer davant el tribunal popular que sancionà llur conducta. El bisbe Josep Cartaïà, per la seva banda, abandonà el palau episcopal i es refugià a la mateixa ciutat –primera-ment a l'asil dels capellans vells i després a casa d'un capellà– fins que el dia 30 agafà el tren fins a Barcelona i es presentà a la Generalitat, on Ventura Gassol li explicà el perill del moment i va facilitar-li la sortida de Catalunya en un vaixell francès.

Les instàncies del govern local foren capgirades profundament per la successió dels esdeveniments. Com que els regidors de la coalició de dreta que governaven la ciutat ja no es presentaren més a l'Ajuntament, calgué que la minoria d'Esquerra assumís la gestió del consistori. Així, el 20 de juliol, el regidor Llorenç Busquets esdevingué alcalde accidental. Eduard Layret i Amadeu Oliva mantingueren els càrrecs dependents de la Generalitat a la comissaria delegada i a la d'Ordre Públic. Tanmateix, el vertader protagonisme directiu de la nova etapa correspongué

al Comitè Executiu Antifeixista, dominat per les organitzacions obreres. Expedit Duran Fernández, de la CNT, en fou el cap més visible.

La primera víctima mortal s'anotà el 20 de juliol: Pere Coma, un dels carlins que havien sortit al carrer el dia de l'aixecament. En dies immediats del mateix mes de juliol es produïren tiroteigs –controlats els uns, descontrolats d'altres– que determinaren la mort de tres persones més. El primer caigut antifeixista fou el mestre Dídac Tarradell, membre del POUM, ferit accidentalment per Expedit Duran.

Maig de 1937

La crisi política que esclatà a Barcelona el maig de 1937 i que abocà a una lluita sagnant entre les masses de la CNT, la FAI i el POUM d'una banda, i les forces de la policia, el PSUC i l'Esquerra, de l'altra, marcà una fita en el desenvolupament de la Guerra Civil.

Girona, per bé que de manera més pacífica i moderada, no pogué evitar-ne el ressò, a partir del dia 4 de maig, en què les notícies transmeses per la ràdio començaren a fer efecte. La crònica més completa dels incidents és la de *L'Espurna*, portaveu del POUM, corresponent al dia 6:

“El dimarts, al matí, es vegé molta activitat a tots els centres obrers de la nostra ciutat. Semblava que la lluita a Barcelona s'havia generalitzat.

Ahir, molts treballadors circularen per la ciutat, arma al braç.

Als estatges de la CNT i del POUM acudiren gran nombre d'obriers, desitjosos de conèixer detalls dels successos i posar-se al servei dels comitès respectius.

El centre del PSUC continuà amb les persianes tirades.

Al vespre es registrà un lleuger incident. Uns vailets empaitaren els sacs de sorra de les voltes de la plaça de la República i els traslladaren a l'estatge social del PSUC. La intervenció de les patrulles obreres obligà els responsables a tornar els sacs al lloc d'origen.

A la tarda, els obrers revolucionaris construïren algunes barricades a les entrades de la ciutat.

Ahir, a les cinc de la tarda, les patrulles juvenívoles complimentant un acord del C.L. del Front de la Joventut Revolucionària impediren la sortida de Front (òrgan del PSUC) com a resposta a una manxeta del dia anterior, en la qual qualificava d'incontrolats els obrers en armes.

A les onze de la nit, tingué lloc una important reunió a Casa Ciutat, on totes les organitzacions coincidiren en la necessitat de mantenir l'ordre a Girona.

Cal destacar dos manifestos que foren profusament repartits: un signat per la CNT, la FAI, el POUM, les JJLL i la JCI; l'altre, pel Front de la Joventut Revolucionària.

Avui, al matí, les patrulles obreres han procedit a la clausura del local social de la delegació d'Estat Català a Girona.

El proletariat gironí continua alerta.”

El fracàs de la bullanga barcelonina, els errors dels anarcosindicalistes i les dificultats de l'economia col·lectivitzada foren aprofitats per promoure el retrocés de les organitzacions obreres més radicals i modificar la correlació de forces en benefici de la burocràcia i de la petita burgesia. Les conseqüències es feren sentir en la vida política, social i ideològica de tot el sector republicà, de manera que s'ha pogut parlar d'un abans i un després dels Fets de Maig. La crisi va provocar el relleu de Largo Caballero per Negrín al govern de la República, i la Generalitat va veure restringides les àmplies facultats autonòmiques de què havia gaudit des del començament de la guerra.

A Girona, i com a contrast amb el que succeí a Barcelona i –a escala reduïda– a Orriols, Cadaqués, el Port de la Selva, no calgué lamentar víctimes humanes, però les repercussions dels Fets de Maig dins el Consell municipal se situen en la mateixa línia general de pèrdua d'influència de les agrupacions més radicals i de la preeminència de l'Esquerra i el PSUC fins al final del conflicte bèl·lic.

En el moment de la crisi, el Consell gironí era format per 9 regidors de la CNT, 9 de l'Esquerra, 6 del PSUC i 3 del POUM. N'ostentava la presidència el cenetista Expedit Duran.

A la sessió de la comissió permanent celebrada el 25 de maig, l'Esquerra –per mitjà de Josep M. Dalmau– hi presentà una proposta que deia: “Durant la setmana del 3 al 10 de maig corrent, es produïren arreu de Catalunya i al mateix temps a la nostra ciutat, uns fets lamentables i dolorosos, els quals sense voler entrar a analitzar-los, mereixen ésser condemnats per tots el republicans, demòcrates i antifeixis-

tes. Del passat n'hem de treure una conseqüència. Cal afermar la unitat ciutadana antifeixista a la rereguarda i al front, amb imperi de la disciplina i comandament únic, sense recels i segones intencions i amb la màxima sinceritat per part de tots. Perquè així sigui, proposem que el Consell acordi: a) Protestar dels fets ocorreguts i condemnar-los. b) Ratificar la més lleial i entusiasta adhesió al govern de la Generalitat de Catalunya i al de la República. c) Retirar la confiança al president del Consell i als consellers regidors d'Obres i de Finances, per la seva participació personal en els fets de referència. d) Per a facilitar la constitució del nou Consell Municipal, els consellers regidors d'Esquerra Republicana de Catalunya presenten la dimissió dels seus càrrecs en el Consell Permanent. e) Tots aquests acords seran ratificats per un ple municipal que serà convocat, a tal efecte, per al dia 27 del mes en curs.”

En representació del PSUC, Manuel Roset s'expressà també en sentit condemnatori dels fets, que ell atribuï als “trotsquistes eternament traïdors” i als anomenats “incontrolats”. Declarà que el seu partit estava disposat a col·laborar lleialment amb la CNT, però que no podia solidaritzar-se amb aquells membres que actuaven individualment, i que els consellers d'Obres i Finances, així com el president del Consell, no li mereixien la confiança, puix que havien pres part activa en el moviment de referència “convertint l'Ajuntament en un lloc de refugi i concentració de forces armades que s'havien aixecat contra el govern de la Generalitat”. En conseqüència, els consellers del PSUC dimitien llurs càrrecs i demanaven, igualment, la celebració d'un ple extraordinari.

Expedit Duran es planyé dels fets luctuosos, però manifestà que no podia condemnar la protesta viril i enèrgica del proletariat contra les maniobres contrarevolucionàries de determinades personalitats. Afegí que aquella protesta no era contra el govern de la Generalitat, car tres representants de la CNT en formaven part, sinó contra unes disposicions adoptades aïlladament per uns determinats consellers de la Generalitat aprofitant l'absència del president Companys. Negà també que l'Ajuntament s'hagués convertit en allò que denunciava Manuel Roset.

A desgrat de les seves manifestacions, s'aprovà –amb el vot en contra la CNT– la proposta de l'Esquerra. Es donà per dimitit el comitè permanent del Consell i es convocà un ple per al dia 27. Aleshores Duran, en nom de la CNT; Portas, per l'Esquerra; Roset, pel PSUC, i Guiral, del POUM, defensaren llurs posicions respectives davant d'un públic molt nombrós, atret per la transcendència del debat.

El representant de la CNT remarcà que el vot de censura no anava contra ell i els consellers d'Obres i Finances, sinó contra la CNT. Que els partits que els atacaven representaven solament el 20% del poble i eren el pes mort de la revolució, i afirmà que allò era un “contuberni de la burgesia republicana i el reformisme stalinista”. Portas i Roset, al seu torn, desmentiren que llurs formacions fossin contrarevolucionàries i inclinaren, finalment, el resultat de les votacions. Amb 14 vots contra 9 assoliren que l'acta de la comissió permanent fos aprovada i que hi hagués el nomenament d'un alcalde interí, mentre que el representant del POUM proposava que Duran fos elegit novament alcalde per reivindicar-lo de les actuacions. Efectuades les

votacions corresponents, Llorenç Busquets, de l'Esquerra, va ser el nou alcalde interí: va obtenir 14 vots a favor, 11 en contra i 2 en blanc.

La crisi no es donà per tancada. Al temps que Expedit Duran manifestà que passaria a l'oposició els representants del PSUC abandonaren el lloc, ja que entenien que una organització antifeixista havia de ser presidida per la unitat. El 15 de juny, Pere Cerezo, de l'Esquerra i diputat al Parlament de Catalunya, va ser elegit, finalment, alcalde definitiu amb 8 vots a favor i 10 en blanc, i conservà l'alcaldia fins al 1939. Poques hores després, els representants del POUM eren engarjolats i el seu partit desaparegué de l'escena política, calunniat de ser agent provocador a sou del feixisme.

Aleshores també l'ordre públic passà a mans de l'Estat, i els tribunals de justícia engarjolaren molts individus dels comitès de poble, responsables de les actuacions revolucionàries, però en la rereguarda hom no pogué evitar la demoralització de la població, que li costava d'entendre l'arrel del conflicte, i més quan la supervivència quotidiana era prou difícil i les tropes franquistes feien el seu camí amb la hipocresia del Comitè de No-intervenció.

Gener-febrer de 1939

A la darrerria de gener i primers dies de febrer de 1939, Girona esdevingué una parada obligada per a una munió de catalans i de lluitadors espanyols que eren empesos al camí incert de l'exili. La ciutat, presa pel pànic i la incertesa, com descriuen Rovira i Virgili o el general Rojo, pre-

sentava un aspecte desordenat i carregat de malfiança. L'alcalde Pere Cerezo fou el primer a tocar el dos cap a l'altra banda de la frontera.

Castigada alhora per les bombes de l'aviació franquista i per les destruccions de la retirada republicana, les tropes de la IV Divisió de Navarra la trobaren malparada i encesa, especialment per la banda del carrer Nou, descomposta des del punt de vista material i psicològic, quan hi arribaren el 4 de febrer. L'ocupació militar, feta sense gaires esforços, va ser un acte més del passeig triomfal que els franquistes havien iniciat a les vigílies de Nadal per liquidar la campanya de Catalunya. La resistència de Girona, encarregada a les forces de Líster, no passà de les paraules, i per això les tropes d'ocupació van fer la feina tan còmodament.

El comunicat oficial corresponent al 4 de febrer deia: *“Nuestras tropas han rodeado en el día de hoy Gerona, que ha sido totalmente ocupada y rebasada. La población aparece casi destruida en su parte oeste por las voladuras e incendios que los rojos han realizado antes de huir. La población civil fue, en gran parte, obligada a evacuarse con toda clase de violencias. Los habitantes que han quedado cuentan verdaderos horrores de los crímenes y saqueos cometidos por los rojos. Nuestras tropas han sofocado numerosos incendios, evitando las voladuras del resto de la ciudad, que los rojos estaban llevando a cabo al llegar nuestras fuerzas.”*

Tanmateix, el comunicat ocultava que la població patí una colla d'agressions aèries: una d'important el 28 de gener, dues més el 29 i nou el primer de febrer. De resultes de l'impacte indiscriminat d'aquests atacs hi trobaren la mort una

trentena de persones i foren impactats edificis particulars o institucionals que no tenien res a veure amb objectius militars, com la casa de les Germanetes dels Pobres, on moriren una religiosa i quatre capellans que s’hi albergaven, o la catedral, on una bomba causà un forat de tres metres de diàmetre a la volta de la nau única i estralls als vitralls.

Les cròniques de l’època contenen que, a dos quarts de dues de la tarda, del 4 de febrer, les forces de la IV Divisió de Navarra accediren al barri de l’estació i que, abans de les dues, tota la força entrà per la banda occidental de la ciutat, mentre que per la banda oriental ho feren els legionaris. Les descripcions de l’acte afegixen que “*dentro de la ciudad se hicieron 700 prisioneros y, en los alrededores, más de 1.500*”. Val a dir també que, entre els elements ocupants, es comptaren uns quants gironins que durant el conflicte s’havien passat a l’Espanya “nacional” i que aleshores arribaren a casa, cofois i orgullosos, amb ganes de fer valer els mèrits acreditats entre els guanyadors.

Camilo Alonso Vega, general en cap de l’exèrcit d’ocupació, rebé tots els honors dels triomfadors. La vídua d’un dels tradicionalistes caiguts en la repressió de la rereguarda li oferí un ram de llor ornat amb els colors de la bandera espanyola. Després es va possessionar de la casa de la vila i comunicà als assistents la salutació dels generals Franco i Solchaga. En el parlament va fer la referència obligada a l’heroisme d’Àlvarez de Castro en la guerra contra el francès, agrai la rebuda dispensada i elogià l’espanyolisme dels catalans. “*Venimos –anuncià– trayendo pan, justicia y perdón.*” Per acabar la cerimònia, va fer cridar als espectadors els crits de ritual: “*¡Viva España! ¡Franco, Franco, Franco!*”.

La caiguda de Girona en poder de les tropes de Franco va ser celebrada pel Gran Consell del Feixisme, el qual va fer una declaració entusiasta en què saludava els vencedors i assegurava que el feixisme *“no habrá de descansar hasta que los Ejércitos de Franco hayan totalmente vencido al enemigo”*. Així mateix, el nou alcalde de Barcelona, Miquel Mateu, expressà satisfacció emotiva davant el *“rescate de Gerona, la ciudad inmortal, que si en otro tiempo supo escribir una página entera de la Historia de España porque estaba animada de un ideal purísimo de independencia de nuestra gran Patria española, hoy se ha hecho digna de aquel gesto abriendo sus brazos a sus salvadores, cuando los bigardos sin Dios y sin Patria aconsejan la resistencia”*.

Com a primeres autoritats de la demarcació, el coronel Emilio Gómez del Villar es va fer càrrec del govern militar. La restauració de la institució del Govern Civil, suprimida l'any 1934, va correspondre a un altre militar, el comandant d'enginyers Antonio Federico de Correa Véglison, que arribà una setmana després amb normes per endegar el nou ordre públic. Per dirigir el Partit únic fou nomenat l'enginyer forestal, d'ideologia tradicionalista, Lluís de Prat.

Pel que fa a la reorganització de la vida municipal, el dia 6 de febrer, elements de la dreta clàssica es repartiren les tinències d'alcaldia i nomenaren alcalde gestor l'oculista Joan Tarrús, que ja havia dirigit l'Ajuntament en temps de Primo de Rivera i que prengué possessió del càrrec dos dies després, en un acte presidit pel capità Severino Lamas. La reinstauració de la Diputació, el dia 7 de febrer, fou ordenada pel tinent auditor Tomás Garicano Goñi, futur minis-

tre de la Governació, i la presidència va ser conferida a l'advocat olotí Martirià Llosas.

El bisbe Josep Cartaña, que el 1936 desembarcà a Portvendres i es traslladà, finalment, a Pamplona per esperar el triomf dels sollevats, es reintegrà al seu lloc de comandament eclesiàstic uns dies després, el 18 de febrer. A l'endemig, però, ja hi hagué més d'una celebració litúrgica que barrejà religió i política, en acció de gràcies a Déu pel triomf dels guanyadors.

Però la pau que anhelava la majoria de la població, cansada de tres anys de guerra i de penúries, no arribà plenament. Començà, en canvi, sota l'hegemonia dels militars i dels colors del partit únic, una nova etapa de dolor, de vexacions individuals i col·lectives, de revenja calculada i de claudicació de la fracció liberal i missaire, que renegà del catalanisme i callà davant la injustícia i l'eliminació física del derrotat, contenta amb la victòria de Franco perquè havia pogut recuperar les indústries o els establiments comercials, els temples i les preeminències socials.

Ben aviat, escriptors de casa nostra, com Josep Pla, Carles Fages de Climent i Josep M. Gironella, contents de la nova situació, esdevingueren els glossadors interessats de la derrota republicana i de la gesta franquista. Els vençuts, per contra, fins molts anys després no pogueren conèixer els versos de l'oda de Miquel de Palol, que resumien llur lament en la més estricta intimitat:

“Un núvol de disbauxa i de tempesta
ha agrisat tos capvespres autumnals;
lleig crostisser les teves valls infesta,

un colp de roc cega tes catedrals;
altres veus, altres coples forasteres
ofeguen tes cançons i el teu parlar,
i amb un pobre escamot d'altres fronteres
els teus herois d'ahir veus canviar.”

Bibliografia

- AUTORS DIVERSOS: *La Guerra Civil a les comarques gironines (1936-1939)*. Girona, Cercle d'Estudis Històrics i Socials, 1986.
- AUTORS DIVERSOS: *La Guerra Civil a Catalunya (1936-1939)*. Barcelona, Edicions 62, 2004-2005 (4 volums).
- CLARA, Josep: "Girona sota les bombes", a *Revista de Girona*, 105 (1983), p. 331-334.
- CLARA, Josep: "Els fets de maig de 1937 a la regió de Girona", a *Revista de Girona*, 116 (1986), p. 233-237.
- CLARA, Josep: *El personal polític de l'Ajuntament de Girona*. Girona, Cercle d'Estudis Històrics i Socials, 1987.
- CLARA, Josep: "Justícia popular republicana: procesos contra militars en Girona (1936-1937)", a *Justicia en guerra*. Madrid, Ministerio de Cultura, 1990, p. 141-153.
- CLARA, Josep: "Sobre la Guerra Civil a Girona", a *La Guerra Civil i la societat*. Barberà del Vallès, Ajuntament, 1999, p. 65-79.
- CLARA, Josep: "Dos militars davant i després de l'aixecament del 19 de juliol de 1936: Antonio Alcubilla i Enrique Justo", a *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, XLI (2000), p. 531-554.
- CLARA, Josep: *Girona, 1939: quatre sentències de mort*. Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2001.
- CRUELLES, Manuel: *Els fets de maig*. Barcelona, Juventud, 1970.
- GUARNER, Vicenç: *L'aixecament militar i la Guerra Civil a Catalunya*. Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1980.
- JOU, Esteve: *Memòries d'un rector gironí*. Calella, Multicopy, 1990.
- MARTÍNEZ BANDE, José Manuel: *La campaña de Cataluña*. Madrid, Editorial San Martín, 1979.

- PAGÈS, Pelai: *La Guerra Civil espanyola a Catalunya (1936-1939)*. Barcelona, Els llibres de la Frontera, 1997 (2a ed.).
- PERNAU, Josep: *Diario de la caída de Cataluña*. Barcelona, Ediciones B, 1989.
- POBLET, Josep M.: *Els darrers temps de la Generalitat i la República*. Barcelona, Dopesa, 1978.
- RAGUER, Hilari: *La pólvora y el incienso. La Iglesia y la Guerra Civil española (1936-1939)*. Barcelona, Península, 2001.
- ROJO, Vicente: *¡Alerta los pueblos!* Barcelona, Ariel, 1974.
- ROVIRA I VIRGILI, Antoni: *Els darrers dies de la Catalunya republicana*. Barcelona, Curial, 1976.
- SOLÉ I SABATÉ, Josep M.; VILLARROYA I FONT, Joan: *La repressió a la reraguarda de Catalunya (1936-1939)*. Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1989.
- VILAR, Pierre: *La Guerra Civil española*. Barcelona, Crítica, 1986.